

Gergely-nap az Ipoly mentén

A téli ünnepkörbe tartozó jeles napok március 12-én Gergellyel zárultak. Ehhez vidékünkön egy dramatikus szokás és néhány időjósítás kapcsolódott.

A szláv, illetve német eredetű, több szereplős adománygyűjtő szokás a középkorban csaknem az egész magyar nyelvterületen elterjedt. A Gergely-járás egyébként iskolai ünnepségben gyökerezik, melyet IV. Gergely pápa rendelt el 830-ban I. Gergely tiszteletére.

Az iskolás gyermekek hajdan csapatostul jártak házról házra. Maszkjukra jellemző volt a *csúcsos papírsüveg* és a *fakard*. Énekükhöz tartozott a *verbuválás*, a szereplők *tréfás bemutatkozása*, egy-egy *jókívánság-mondóka* és az *adománykérés*.

Ipolyi Magyar Mitológiájából azt is megtudhatjuk, hogy hajdan Gergely napján a gyerekek *acélt* és *tűzövet* tartva kezükben köszöntöttek be a házhoz. Az acélt akkép vetették a földre, hogy az egy ideig forogjon. Közben ezt mondták: „*Acélt hoztam, tüzet ütöttem kegyelmeteknek.*”¹

A Gergely-járás szokása legtovább a Dunántúlon és a Palócföldön élt. *Manga János* gyűjtéseiből értesülhettünk arról, hogy a Mátra vidéki palócoknál az adománygyűjtők közt lányok és fiúk is voltak. A lányok fehérbe öltöztek, fejükön koszorút hordtak. A fiúkon fehér ing, pitykés lajbi, fejükön színes szalagokkal díszített báránybőr süveg vagy bokrétás kalap, oldalukon fakard volt. A szokás bizonyára régen elmaradhatott, mert – amint *Manga* megjegyzi – már *Istvánffy* is azt írta 1894-ben, hogy a Mátra vidékén nem jártak sehol.

Ugyancsak *Manga János* említi,² hogy a Balázs- és Gergely-járás régebben a kántációk mellett a „mester” egyik jövedelmi forrása volt. A szokás megszakadása a múlt század utolsó éveire és a századfordulóra tehető. Oka valószínűleg a tanítói fizetésrendezés volt. Hogy a Középső-Ipoly mentén a Gergely-járás meddig élt, pontosan nem tudjuk. Az viszont biztos, hogy az itteniek jóval tovább őrizték ezt a hagyományt, mint a Mátra környéki palócok.

Ág Tibor írja az *Ipoly mente népzeneje* című tanulmányában,³ hogy hatvan-hetven évvel ezelőtt a Gergely-járás az Ipoly mentén még élő népszokás volt. Gyűjtésből ismerjük a *Ma vagyon szent Gergely doktor napja* kezdetű dalt, melyet népzenekutatónk Százdón jegyzett le 1975-ben.

*Ma vagyon szent Gergely doktor napja,
Híres tanítónknak nevenapja.
Régi szokás szerint,
Megyünk Isten szerint iskolába.*

*Lám a madarak is,
úgy szaporodának,
majd eljönnek.
A szép kikeletkor, sok szép énekszóval,
zengedeznek.*

*Lám mi is eljöttünk, titeket megkérni,
nagyon szépen.
Ne haragudjatok,
inkább csak adjatok,
a kosárba.*

A vers folytatása az a szövegtörödéék, melyet Ág Tibor 1977-ben Inámban talált meg. Az ot-tani adatközlő a bevezető részre bizonyára már nem emlékezett. Közlése viszont jól kiegészíti a fenti törödéket, s így a Gergely-járó ének teljes szövegét rekonstruálhatjuk

*Adjanak, adjanak,
amit isten adott,
mert ha nekünk nem adnak,
fazekakba kárt vallnak.*

*Adjanak lánykát,
hogy söpörjön iskolát,*

*adjanak gyerecskét,
hogy tanuljon ábécét.*

*Omne dignum leverendum laudum,
hókusz kápusz debiterum,
fórum domine.*

¹ *Ipolyi Arnold*: Magyar mitológia. In: Az ősi magyar hitvilág. Szerk.: *Diószegi V.* 1967. 141–265. old.

² *Manga János*: Ünnepi szokások a nyitrai megyei Menyhén. Budapest, 1942.; *Uő.*: Palócföld. Budapest, 1979.

³ *Ág Tibor*: Az Ipoly mente népzeneje I–II. Hét. 1980. 11. old.

*Adjatok, adjatok,
amit isten adott,
mert ha nekünk nem adtok,
fizeknekba kárt vulltok,
de hogyha nekünk adtok,*

*úgy fogunk mi táncolni,
mint a molnár tyúkjai,
kik jóllaktak búzával,
az ellopott jószággal.*

A szövegből kitűnik, hogy a szokásnak nemcsak adománykérő, de *toborzó jellege* is volt. A gyerekek bizonyára tájainkon is a tanító úr számára gyűjtötték a terményt és a pénzt, s ezzel egyidőben iskolába járásra is invitálták a fiatalabbakat.

Emlékeztek egy-két helyen a Gergely-napi szokásra mai adatközlőink is. A pereszlényi Horváth Mihályné elmondta, hogy náluk „*e napon az iskolai kántortanító úr etypár nagyobb lányt kiválasztott, és elküldte őket a község lakosságához gergelyezni*”. A lányoknál, akik énekszóval járták a falut, egy-egy kézikosár volt. A háziasszony valamennyiük kosarába egy-egy tojást tett. Ami összegyűlt, azt a tanító úr a közeli alsószemerédi apácának adta ajándékba. Az ottani apácák magányos öregeket ápoltak intézetükben.

Pereszlényi adatközlőm a „gergelyjáró éneknek” már csak a szövegére emlékezett. Részben ugyan megegyezik ez a százdiak szövegével, ám a pereszlényiek szöveganyagából csak az iskola, illetve a tanító népszerűsítése, dicsőítése csendül ki. Valószínű, hogy a szokásnak itt csak a toborzó jellege hagyományozódott. Az adománygyűjtés csupán másodrendű feladat lehetett, hisz az összeszedett tojás már nem a tanító urat, hanem a rászorulókat illette. Arra is érdemes odafigyelni, hogy itt csupán a lányok jártak „gergelyezni”. Ugyanakkor *Ipolynyéken* és *Inámban* ez a fiúk feladata volt, ők a lányocskákat is csak „söpörni” hívták az iskolába.

A pereszlényi „gergelyjáró ének” szövege:

*„Ma nagyon, ma nagyon
Szent Gergely doktor urunk napja,
Híres tanítóknak is
Ez a nevenapja.*

*Régi szokás szerint,
Megyünk Isten szerint
A Gergely napjára,
Megyünk iskolába.*

*Lám a madarak is zengedeznek,
E szép kikeletkor,*

*Gyönyörű tavaszkor
Majd eljönnek.*

*Jertek öcséim,
Kik leszték társaim
A tanulásban.
Jó tanítónk nagyon,
Kit Isten megáldott
Boldokságban.”*

Kistúron a szöveg utolsó sorai megegyeznek az inámi ének zárószakaszával. Nem csoda, hisz a két szokás jellegében épp az adománygyűjtés volt közös. Az egyik-másik szokás dramaturgiájának töredékei gyakran keverednek a mai adatközlők emlékezetében. Végül jegyezzük meg, hogy „*Gergely katonái*” a múlt században még különféle szereposztásban járták a házakat. Volt, aki a nyársat vitte, a másik a pénzt, a harmadik a kolbászt szedte stb.⁴

Bár Gergely némely helyeken (például a csépai palócoknál) a krumpliültetés legalkalmasabb időszaka volt, március tizenkettedikét általában mégis hideget hozó napként tartották számon. *Paláston* több embertől is hallottam: „*Ha Gergő merrázza a szakállát, akkor még sok hó lesz.*” *Tesmagon* az alábbi jóslást jegyeztem le: „*Ha Gergely merrázza a szakállát, Józsefnek meffagyasztja háromszáz bárányát.*” Az *ipolynyéki* Siket István ezt mondogatta: „*Ha Gergelykor esett, aszt monták, hogy Gergely rázza a szakállát, beűt a kocsnába. Ha Szent Józsefkor is rossz idő vót, akkor még aszt monták, hogy: No maj gyün a Boldokságos Szűz Mária, Gyümölcsöjót, oszt kihajtya.*”

Csáky Károly

⁴ Csáky Károly: Hallottatok-e már hírét? Pozsony 1987. 102–108. old.